

Néhány népies tréfánk rokonsága.

I. Lollius és Theodericus.

A „Magyar Nyelvőr“ XVIII. k. 524. lapján a következő tréfás párbeszéd van közölve Tápió-Szeléről: „Szervusz pajtás! — Nem szervusz biz az pajtás! — Mé pajtás? — Mert megházasottam pajtás! — Az jó pajtás! — Nem jó biz a pajtás! — Mé pajtás? — Mert vén dögöt vettem el pajtás! — Az baj pajtás! — Nem baj biz a pajtás! — Mé pajtás? — Mert háza van pajtás! — Az jó pajtás! — Nem jó biz a pajtás! — Mé pajtás? — Mert leégett a háza pajtás! — Az baj pajtás! — Nem baj biz a pajtás! — Mé pajtás? — Mert a vén dög is bele égett pajtás! — Az mán jó pajtás!“ — Ugyane dialogusnak csekély eltéréseket mutató változata van meg a *Nyelvőr* V. k. 46. lapján (Szentesről) s egy harmadikat itt Brassóban hallottam. Ez utóbbinak kezdete: „Szervusz bruder! — Nem vagyok én bruder! — Mért? — Megházasodtam. — Az már jó! — Nem is olyan jó! — stb.“

Párbeszédünk legrégibb, latin nyelvű variansa a XV. századból mutatható ki. *Bolte J.* fedezte föl a British Muzeum egy kéziratában s tette közzé a „Vierteljahrsschrift für Kultur und Litteratur der Renaissance“ I. k. 484—485. lapjain, egyuttal rámutatva, hogy e feljegyzés nem egyéb, mint plautusi fordulatokkal czifrázott fordítása egy — a németeknél maig fennmaradt — népies tréfának. A párbeszéd szereplői *Lollius* és *Theodericus* s eleje nagyjában megfelel a fent közölt magyar tréfának. Lollius kezdi: „Salve consors. — Haud tibi sodalis sum in posterum. — Quamobrem? — Quia uxorem duxi. — Bene quidem actum est. — Haud tam bene ut existimas. — Qua de re? — Ea enim presbyter potitus est. — Est id hercle malum. — Neque ut reris tam malum est. — Quo pacto igitur? — Quia novas edes condidit. — Hoc etiam perbonum est.

— Minus autem quam arbitraris fecundum est. — Quare? — Nam incendio domus periit. — Per pol malum idest. — stb.“

Innen kezdve aztán a latin dialogus a magyartól eltérő csapáson halad. A leégett ház helyére Th. kertet ültet; zöldségét leeszik a disznók; nem baj, meghíznak; elviszi őket a farkas; ezt megfogja s hőréből bundát csináltat; ezt ellopja a tolvaj; a tolvajt megfogják s felakasztják. Az egészet egy durva tréfa fejezi be, mely korán sem pótolja a magyar s egyéb népies változatok csattanós végpont-jét.

Ugyancsak *Bolte s Köhler R.* kutatásainak köszönhetjük a további paralellákat, melyeket előbbi tett közzé a „Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte“ új folyamának I. kötetében a 375 s köv. l., majd ugyane folyóirat IV. k. 103—105 és 226—227 ll.

Ki van mutatva e közleményekben 4 német, egy-egy norvég, dán, holland és 2 francia változat. Ránk nézve legérdekesebb az *Ashjörnsen*, Norske Folke-Eventyr. Ny Samling. 58. lapjáról közölt adalék, melyben a párbeszéd egyes fordulatai majdnem teljesen megfelelnek a tápió-szelei variáns mozzanatainak. A róka találkozik a vigan ugrándozó nyúllal, ki elbeszéli neki, hogy megházasodott. „Az már jó“, mondja a róka. „Dehogy jó“, feleli a nyúl „a feleségem valóságos sárkány.“ — Az már baj. — Mégsem olyan nagy baj, mert háza volt s én gazdag lettem. — Az már jó. — Nem épen jó, mert a ház leégett s benne égett mindenem. — Ez már igazán baj. — Mégsem oly szerfölött nagy baj, mert az asszony is benn' égett.“

II. Jakab.

Elkűtte jaz ur Jakabot,
Hogy arassa le a zabot;
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem gyűtt haza.

Elkűtte jaz ur a botot,
Hogy verje meg Jakabot;
A bot nem verte meg Jakabot,
Jakab nem aratta le a zabot,
Jakab nem gyűtt haza.

Elkűtte jaz ur a tüzet,
Hogy égesse meg a botot;
Tűz nem ígette meg a botot stb.

Elkűtte jaz ur a vizet,
Hogy ojtaná el a tüzet;
A víz nem ojtotta el a tüzet stb.

Elkűtte jaz ur a bikát,
Hogy igya meg a vizet;
Bika nem itta meg a vizet stb.

Elment az ur akkor maga,
Velement a mészárosa;
A mészáros levágja a bikát,
A bika megitta a vizet stb.
Jakab elgyűtt haza.

(P. Forná.)

Tréfás népdalok Székely Sándor gyűjteményéből. 105. l.

Ez igénytelen kis „lánczvers“ számtalan társával egyetemben a népköltés legrégibb s legjobb elterjedt termékei közé tartozik. Töméntelen variánsát találjuk hazánk határain kívül a német, norvég, dán, angol, skót, flamand és holland népköltészetben; a francia-, provençal-, olasz-, spanyol- és portugálban; a lithvánok- és oroszoknál; továbbá a görögök, indek és cigányok népköltészetében s végül a siamiak-, kabylok- s hottentotoknál, mint erről bárki meggyőződhetik, ha átnézi azt az egész tekintélyes kis irodalmat, mely e versecske körül keletkezett. Legfontosabb e tárgygyal foglalkozó munkálatok a következők: *Hallivcl. The nursery rhymes of England.* 2. 1843. 219—224. ll. — *Rochholz. Alemanisches Kinderlied u. Kinderspiel aus der Schweiz.* 1857. 149. s köv. ll. — *Stöber. Elsässsisches Volksbüchlein.* 2. 1859. I. 129. s köv. és 193. ll. — *Köhler R. a „Germania“* V. k. 463. s köv. ll. — *Paris G. a „Romania“* I. k. 107. és 218. s köv. ll. — *Cosquin. Contes populaires de Lorraine.* 2. 1886. II. k. 32. s köv. ll. — Végül legújabban több czikk a „Revue des traditions populaires“-ben; nevezetesen V. k. (1890.) 9. sz. VI. k. (1891.) 2. 6. 8. sz. E dolgozatok adatait legyen szabad részemről még a következőkkel kiegészíteni: *Veckenstedt. Die Mythen, Sagen u. Legenden der Zamaiten.* II. 170 l. — *Bladé. Contes populaires de la Gascogne.* III. 243. l. — *Wlislöcky, a „Zschr. f. vergl. Litt.-gesch.“* N. F. I. 357. l.

Versikénk magyar változatai közül a külföld eddig csak a *Gaal Gy.* meséinek *Stier*-féle német kiadásában (1857.) 20. sz. alatt előforduló variánsról vett tudomást; (Gaal magyar kiadásába nincs felvéve) pedig ezen a fönebb közlöttön kívül találkozunk még több — úgy verses, mint prózai — változattal is. Magam még a következőket ismerem: *Erdélyi. Népdalok és mondák.* III. 151. l. — *Arany L. Eredeti népmesék.* 305. l. — *Pintér S. A palóczookról.* 46. l. — *Kálmány. Szeged népe.* I. 151. l. — *Magyar Nyelvőr.* XIV. 424. l. — (Domokos, Szolnok-Doboka m.) — Saját följegyzésem *Kézdi-Vásárhelyről*, mely a nyelvi sajátságokat leszámítva megegyezik Arany L. variánsával.

Egy átmeneti forma van *Kálmány i.* művében. III. 169. l. — Romlottabb változatok: *Magyar Nyelvőr.* XVIII. 474. l. — *Székely S. i. m.* 105. l., melyet átvett *Dr. Kiss Áron* is magyar gyermekjáték-gyűjteményébe (39. l.) s ugyane gyűjteményben (39. l. 14. sz.

alatt) két hasonló változat. — Végül egy bizonyyára szintén népies változaton alapuló irodalmi feldolgozása themánknak *Pósa L.*-től „Az én újságom“ czimű gyermeklap II. évfolyamának 46. számában.

Ha mesécskénk összes — úgy hazai, mint külföldi — változatain végig nézünk, kiindulásuk pontját tekintve, 2 nagy osztályba oszthatjuk őket.

I. *Egy személy tagadja meg annak végrehajlását, amire felszólítják.* — Ez osztályban a variánsok nagy számánál fogva külön csoportot képeznek azok, melyekben a kiküldött egyén neve *Jakab*, kinek vagy körtét kell ráznia, vagy zabot aratnia. Ide tartozik a német változatok legnagyobb része s közöttük legrégebbs német feljegyzése is meséknek, a XVIII. század első felében nyomtatott „*Neu vermehrtes Berg-Lieder-Büchlein*“ cz. gyűjteményben. (L. *Köhler* i. h.) — A magyar variánsok egy része szintén ide tartozik; nevezetesen a fönnebb közöltön kívül a *Gaal*-, *Stier*-, *Pintér*- és *Pósa*-féle változatok, melyek minden valószínűség szerint valamennyien a németből kerültek hozzánk. Közösségüket mutatja — a „*Jakab*“ néven kívül — a legtöbb ide tartozó versike hasonló alkata s refrainje is.

Magyar:

Eő kütte az úr Jakabot, hogy arassa lé a zabot,
Jakab nem aratta lé a zabot, *haza sé gyött.*

Pintér, i. h.

Német:

De Haer de schickte den Jahen út, he soll den Hawer meien,
de Jahen meit den Hawer nich *un kümt auk nich te Hüse.*

Köhler, i. h.

s hogy a kölcsönnevők valószínűleg mi vagyunk, erre nézve — legelőbb a *Székelynél* P. Fornáról közölt varianst illetőleg — erősségül szolgálhat az ugyanott (25. l.) szintén P. Fornáról közölt következő dalocska:

Hun vótá tennap?	Mit csinátá jottan?
Vo kesztán tevéz?	Pruksiámi prakt!
A kertbe vótam,	Virágot szettem,
Karten bik nek néz.	Ó máj liber sacc!

A többire nézve meg útba igazíthat az épen nem magyaros ízű „*Jakab*“ név maga is.

Az e csoportba foglalt meséken kívül találkozunk még egyegyvel, melyben szintén valamely személy nem akar engedni a hozzá

intézett felszólításnak; e mesék azonban különféle népeknél fordulnak elő s egyikre nézve sem tyikusak. Így egy ide tartozó siciliai mesében *Pitrè*-nél (Fiabe, novelle et racconti pop. sic. 131. sz.) egy Pittida nevű kis leány nem akarja a házat kisépíteni, egy másik olasz mesében Micco nem akar macaroni-t enni (*Monnier* M. Les contes pop. en Italie. 89. l.); egy francia változatban a leány, egy másikban a leány és anyja nem akarnak a szőlőből haza menni (*Bladé* i. m. 243. s 246. ll.), *Cosquin* XXXV. meséjében meg az ep-résző Poutint nem tudja Poutot haza csalni; egy holland változatban Tennisje nem akar iskolába menni, *Rev des trad. pop.* V. 9.), egy másikban Knuist nem akar otthon maradni (*u. o.* VI. 6.), egy harmadikban Seiken nem akar az erdőből haza menni (*u. o.* VI. 6.); *Rivière* egy kabyl meséjében a kis gyermek ebédelni nem akar (137. l.), míg egy ind mesében (*Cosquin* i. m. 39. l.) az ács nem akar segítségére menni egy kis madárnak s ebből fejlődik ki az események rythmikus láncolata. — De ideje lesz áttérnünk mesénk második osztályára.

II. *Állatok v. ritkábban növények tagadják meg annak véghezvitelét, amire felszólítatnak.* — Nagyon elterjedt forma. Typikus az ide tartozó francia versikékre nézve, melyekben egy kecske a renitens elem s melyek „Chanson de Bricou“ vagy „Biquette“ néven Franciaország-szerte ismeretesek. Ime egy ily általánosan elterjedt Biquette-nóta kezdete, illetőleg refrain-je:

„Ah! ah! ah! tu sortiras,
Biquette, biquette,
Ah! ah! ah! tu sortiras
De ces choux-la.“

(*Rev. des trad. pop.* V, 9.)

Külömben kecske a casus belli egyebütt is (egy-egy olasz, német, norvég s orosz változatban). Előfordul azután többször *disznó*, mint a cselekvés megindítója; így, hogy csak egy példát hozzak fel, *Halliwell* i. művének „An old woman was sweeping her house“ című meséjében a vén asszony szobáját söpörve, egy tallért talál, melyen disznót vesz a vásárban; hazajövet azután a disznónak egy sorompót kellene átugrania, de nem akarja — s kész a veszedelem. Találkozunk továbbá a cselekvény-sorozat kezdetén *farkassal, borjúval, csirkével* s ami különösen érdekessé teszi e csoportbeli magyar vál-

tozatainkat — mert e tekintetben páratlanul állanak — egy nővénynyel is, a *kóróval*, mely nem akarja ringatni a kis madarat.

„Egyszer volt, hol nem volt, volt a világon egy kis madár. Ez a kis madár egyszer nagyon megúnta magát, rászállt egy kóróra:

— Kis kóró, ringass engemet!

— Nem ringatom biz én senki kis madarát! — kezdi bájos gyermeketagséggel *Arany L.* gyűjteményének főnnebb említett meséje, elmondva aztán, hogy megy a bosszúsomjas kis madár a kecskéhez, de

kecske nem ment kóró rágni, majd
farkas sem ment kecske enni,
falu nem ment farkas kergetni,
tűz nem ment falu égetni,
víz nem ment tüzet oltani,
bika nem ment vizet inni,
furkó nem ment bika ütni,
féreg nem ment furkót furni,
de szalad a kakas, kapja a férget,

szalad a féreg, fúrja a furkót stb., végül szalad a kecske, rágja a kórót, a kóró bezzeg ringatta a kis madarat. — Ennek változata a *Nyelvőről* fennebb idézett *domokosi* mese is. Keletkezését úgy lehet magyaráznunk, hogy népünk képzelme activ szerepet juttatott a kecske táplálékának is, mely pl. a francia változatokban is előfordul, (ezekben *káposzta*), de nem külön szereplő tagja a mese lánczolatossá cselekvényének.

Paris G. említett értekezésében az előtte ismeretes variánsok alapján mesénket illetőleg arra a megállapodásra jutott, hogy az eredeti mesében, mely a nagyszámú rajt bocsjította magából, legalább is a következő 8 személynek kellett szerepelnie: *kecske, farkas, kutya, bot, tűz, víz, bika, mészáros*, mely személyek úgy vannak lánczba fűzve, hogy minden előzőre leginkább megszokott ellensége következik, de nem akarja őt bántani, míg végre egy hatalmasabb lény, engedve a hozzáintézett felszólításnak, az utolsót cselekvésre bírja s így megszünteti a többinek ellenállását is. E hatalmasabb lény lehet a *bíró* (Gaal-Stiernél), *katona, vad ember, hóhér, doktor, pap, halál, ördög, Szt. Mihály* v. maga az *Úr*.

Magyar szövegeink vizsgálata szintén igazolja *Paris* ez eredményét. „A kóró és kis madár“ meséjében a kutya kivételével ott

van az egész sorozat a *kecskétől* a *mészárosig*, csakhogy ennek szerepét a bikával szemben a *járom* v. *farkó* vállalta el, míg a *bot* helyét — ismét a magyar variánsok jellemző vonásaként — a *fabu* pótolja. Szintén megkapjuk e sorozatot a *farkas* kivételével, ha *Jakab*-nótáinkat tekintjük, nem külön-külön, hanem egymás mellett, egymást kiegészítve. A *farkas* elmaradtát e nótákban eléggé magyarázza az a körülmény, hogy a *kecske* szerepét bennük *Jakab* vállalta el s erre aztán *farkast* uszítani nem lett volna elég természetes. — Említsük még fel, hogy *Pósa* variánsában a *bikát* *kis malac* s a *mészárost* *vaskalap* váltja fel:

„Küldi a gazda a vaskalapot,
Hogy borítsa be a kis malacot“ stb.

Ismét kizárólagos magyar vonás s pedig a kedvesebbjéből való.

Mesénknek 8 tagú ősi typusa idők foltán természetesen nem csak ily kisebbszerű változásoknak volt alávetve, mint az épp tárgyalt folyamán láttuk; a kopással szemben, mely a fejlődés egyik processusa, igen gyakran találkozunk különféle bővülésekkel is. Mindenek előtt a mese elején, hol sokszor egész *kis* prologja fejlődik ki a már ismeretes cselekvény-lánczolatnak. Így pl. a fenn említett siami változatban:

„Öregapó és öreganyó egy nap babot meg sesam-magot ültettek s unokájukat bízták meg, hogy vigyázzon a vetésre. De ez nem ügyelt; jött a varjú s megevett hét szem meg hét véka babot és sesam-magot. Jött az öreganyó, megszidta; jött az öregapó, megverte (t. i. az unokát.).

Jer, jer, vadász bácsi! Vadász bácsi, szépen kérlek, segíts a varjura vadásznom; a varjú megette stb.

Mi közöm hozzá? Nem jöhetek; semmi gondom reá.

Jer, jer, egér néne! Egér néne szépen kérlek, segíts megrágnom vadász bácsi íjja hurját; vadász bácsi nem vadászik a varjura stb.

Mi közöm hozzá? stb.

Jer, jer, kandur bácsi! Kandur bácsi szépen kérlek, segíts az egeret megharapnom; az egér nem rágja meg stb.

Mi közöm hozzá? stb.“

Csak itt lép fel azután a kutya s utána kevés változtatással az ismeretes sorozat.

Még gyakoribb eset, hogy a lánc vége bővül néhány taggal s pedig rendszeren a *kötél, egér s macska* megállapodott sorozatával, mely tökéletesen megfelel a siami mese *húrja, egere s kandúrjának*, csakhogy itt ez elemek elől tapadtak a mese-törzshöz. Így jelenik meg a *Sieken és Seiken*, meg a *Knuistról* szóló, már említett, hollandi mesék végén a *kötél*, hogy majdan megfojtsa a tehenet, az *egér*, hogy megrágja a kötelet s a *macska*, hogy megegye az egeret; szintígy *Bladé* i. m. III. k., továbbá *Micco* történetkéjében; s hasonlóan a „Kóro és kis madár“ cz. Arany-féle magyar mesében is; mert ennek *furkója*, melyet a *féreg* rág s *kakasa*, mely a férget eszi meg, teljes aequivalense a tárgyalt *kötél, egér s macska* sorozatnak. Valószínű, hogy eredetileg e mesében is egérről s macskáról volt szó s a *macskából* oly vidéken lett *kakas*, hol a *féreg* szó *egér* értelemben nem ismeretes.

Mesénk kialakulása azonban itt sem állapodott meg. A mesének árja, ha egyszer megeredt, költőnk szavaival élve, „valamint a patak, mennél messzebbre foly, annál inkább dagad“ s hőmpölygő hullámai innen is, onnan is gyarapszanak egy-egy idegen forrás vizével: így történt a mi mesénknel is

Alább bővebben lesz szó egy rokon menetű népmeséről, melyet úgy hazánkban, mint más népeknél, gyakran találunk egybe olvadva a Jakab történetével. (Ide tartozik a fenn említett második Kálmány-féle variáns is.) Általánosan ismeretes továbbá a *Pantschantantra* egy meséje (a francziáknál *La Fontaine*, nálunk *Greguss Á.* dolgozta fel „A patkány házassága“ czímen), melyben a nap a brahman a felhőhöz küldi, mint nálánál erősebbhez, a felhő a szélhez, ez a hegyhez s a hegy a patkányhoz. Ennek elemei külföldi variánsokban szintén többször találhatók mesénk törzséhez tapadva. Példaképen lássuk ama provençal változat kivonatát, mely a *Romania* I. 108—110. lapján van közölve. A folyó jege eltöri a hangya lábát s ekkor társa, a légy előbb a *jéghez*, majd a *nap-, felhő-, szél-, fal- s patkányhoz*, továbbá a *macska-, kutya-, bot-, tűz-, víz-, ökör-, ember-* s végre a *halálhoz* fordul. A contaminált két mese első tekintetre szétválasztható e változatban. Magyar variánsunk az e fajta vegyes formából nincsen, de van több magyar példánk arra a szélső elfajulására mesénknek, mikor annak egyes tagjai eredeti összefüggésükből kiszakítva, értelmetleneknek tetsző gyermekversikék, u. n.

„kiolvasó mondókák“ alkatrészeivé válnak, újabb tanulságot szolgáltatva arra nézve, hogy a hol felületes szemlélő népies hagyományainkban gyakran csak képtelen zagyvalékot lát, ott a figyelmes tekintet előtt az emberiség ősi képzelő erejének nem sejtett kincsei tárulnak fel. Mesénk e nemű kiágazásának példáját láthatjuk *Rochholz* i. m. 150. l. s a fenn romlottakúl jelzett magyar változatokban, melyek közül álljon itt a *Kiss Áron* gyűjteményének egyik mondókája: „Hol az Isten? — Lebukott a nagy fűbe. — Hol a nagy fű? Lefogta a nagy kasza. — Hol a nagy kasza? Kis kertre van akasztva. — Hol a kis kert? — *Elégette a nagy tűz.* — *Hol a nagy tűz?* — *Eloltotta a nagy víz.* — *Hol a nagy víz?* — *Felitta az ökörbika.* — Hol az ökörbika? Lencse-borsó szántani: stb.“

Mielőtt mesénktől megválnánk, még eredetének sokat bolygatótt kérdéséről kell megemlékeznünk. Már *Halliwell* figyelmeztetett azon hasonlóságra, mely a „the hause that Jack built“ czímű angol versike (mesénk egyik rokona) s a zsidó húsvéti énekek *Sepher Haggadah* néven ismert gyűjteményének egyik dala közt található. E gyűjtemény a zsidók Egyiptomból való szabadulására vonatkozó himnuszokat s történeteket foglal magában, melyeket a zsidók husvét két első ünnepének estéjén családi körben olvasnak s énekelnek. Említett dala a következőképen hangzik: (*Rosenberg J.* fordításában: „Elbeszélés az Izraeliták Egyiptombóli kivonulásáról. Bécs, 1887.)

„Egy gödit vett az én atyám két fillérért, egy gödit, egy gödit!

Eljött a macska, megette a gödit, melyet atyám vett két fillérért, egy
[gödit, egy gödit!

Eljött a kutya, megharapta a macskát, mert megette a gödit stb.

Eljött a pálcza, megverte a kutyát, mert megharapta a macskát stb.

Eljött a tűz, megégette a pálczát, mert megverte a kutyát stb.

Eljött a víz, eloltotta a tüzet, mert megégette a pálczát stb.

Eljött az ökör, megitta a vizet, mert eloltotta a tüzet stb.

Eljött a sakter, megvágta az ökröt, mert megitta a vizet stb.

Eljött a halálos angyal, megvágta a saktert, mert megvágta az ökröt stb.

Eljött az Uristen (eredetiben: a szent, ki áldott legyen) megvágta stb.

Mesénk s e dal között a hasonlóság csakugyan szembeötlő. Nem lehet tehát csudálni, hogy *Halliwell* nyomán jó darabig e dalt tartották mesénk forrásának azok, kik az utóbbival foglalkoztak. *Rochholz*, *Stöber* és *Köhler* idézett értekezéseikben mesénk e viszonyát a zsidó dalhoz kétségtelen ténynek tekintik s még újabb keletű mun-

kák is ezt az álláspontot foglalják el, mint pl. *Scheffler* „Die französische Volksdichtung u. Sage“ 1885-ben megjelent műve. Pedig e nézet ellen igen erős érvekkel lépett fel már 1872-ben *Paris G.* többször említett értekezésében. Először is fontolóra veszi, hogy sem a párisi *Bibl. Nat.* 11 Haggadah-kéziratában (a XIII. XIV. és XV. századból), sem az oxfordi bodleiana kézírataiban nincs benn a kecskenóta, sőt a nyomtatott kiadások közül is csak a XVI. sz. végéről valókban fordul elő, mely körülmény már magában valószínűvé teszi, hogy a kecskedal csak a XVI. sz. folyamán csatoltatott a Haggadah-hoz, még pedig már romlott formájában, mert a Haggadah kecskedalában már hiányzik mesénk egyik legfontosabb eleme, az egyes szereplő személyek ellenállása a hozzájuk intézett felszólítással szemben. A dolognak úgy kellett történnie, hogy egy zsidó, hallván a különös versikét, annak allegorikus jelentőséget tulajdonított s elhagyva belőle, mi az ő szempontjából fölösleges volt, azt saját nemzete sorsának symbolikus kifejezésére alkalmazta. Eddig *Paris.* Hozzátehetjük, hogy ilyennemű magyarázatát adta a Haggadah-dal symbolikus jelentésének már 1727-ben *von der Hardt* prépost „De Haedo“ című értekezésében, úgy véelve, hogy a kecske az üldözött zsidó népet jelképezi, melynek elnyomói egész sorozatát kell elviselnie, míg végre az Ur tőlük megmenti.

A Haggadah-ból való származtatást *Paris* nyomán ma már elvetette a legtöbb kutató (pl. *Böckel*, *Cosquin*, *Basset*); de szerintem túlságosan fontosnak tüntették fel azt a körülményt, hogy a szereplők ellenállása e népies változatokból soha sem hiányzik. Mert ez tévedés; nem szólva a fennebb említett kiolvasó mondókákról, van a többi változatok között is egy-kettő, mely egész alkatában feltűnő egyezést mutat a Haggadah kecske-dalával. Egyet a *Rev. des trad. pop.* VI. 2. számában *Schiaparelli* tanár tett közzé Rómából. Első két sora ugyan meg van romolva, de további folyamában:

Survient le loup qui mange la chèvre etc.

Survient le chien qui aboie au loup etc.

Survient le bâton qui bâtonne le chien etc.

a szereplő személyek bevezetése egészen a Haggadah dalának módjára történik. A sorozatot e variánsban a halál angyala, illetőleg Szt.-Mihály zárja be. (V. ö. a magyarban Szt.-Mihály lova = koporsótartó). Szintén a halál felléptével szakad meg az a magyar

verses változat, mely *Erdélyi* i. h. található. Ebben is mellőzve van a szereplők ellenállása s kezdete is élénken emlékeztet a Haggadah dalára:

„Vajjon hol van az a kecske,
Kit apám vett a vásáron,
Fél pénzen, fél garason?
Fejjed anyám, fejjed.

Vajjon hol van az a farkas,
Ki megette azt a kecskét,
Kit apám vett a vásáron
Fél pénzen, fél garason?
Fejjed anyám, fejjed.“

E versike kissé megromlott párjára akadunk Kálmány gyűjteményének fenn első helyen említett meséjében is, mely annyiban még nagyobb hasonlóságot mutat a Haggadah-beli dalhoz, hogy a szereplők bevezetése azon mód történik benne:

„*Oda mõnt* az a bot,
Megütytye aszt a bakot stb.
Oda mõnt az a tűz,
Megégetytye aszt a botot stb.
Oda mõnt az a víz,
Elótya aszt a tüzet stb.

E változatok mesénk eredetének kérdését éppen nem alterálják; korán sem bizonyítják azt, hogy mesénk a Haggadahból ágazott ki, hanem egyszerűen érdekes variánsait szolgáltatják azon, mesénk fejlődése menetében kialakult külön csoportnak, melyhez a Haggadah-beli kecske-dal is tartozik.

Ujabb kísérletet mesénk eredetének kipuhatólására *Basset René*, a jeles orientalista, tett a *Rev. des trad. pop. V.* kötetében, hol *Aelianus* (*Varia hist. VIII. 3.*) és *Porphyrius* (*De abstinentia, II. 30.*) egy-egy helyéből kiindulva igyekeznek a rejtvény megfejtését adni. Aelianus előadása szerint ugyanis szokásban volt az athenaiaknál, hogy midőn egy ökröt feláldoztak, váddal illették s elítélték mindazokat, kik részt vettek volt megölésében. Porphyrius részletesebben szó a dolgról, előadva, hogy először a leányokat vádolták, kik azon köszörűkő nedvesítésére hozták a vizet, mely a kés élésítésére szolgált; a leányok arra háritották a vádat, ki a kést köszörülte, ez arra, ki az ökröt lesújtotta s az áldozó maga végül a késre, mely bűnösnek találtatván, a tengerbe dobott. Megvallom, hogy az esetben, ha csupán a classicus régiség ez adataira támaszkodhatnánk e kérdésben, *Basset* nézetét nem tekinthetném csinos ötletnél egyének. Mert azt még csak ki lehetne magyarázni e föltevés elfogadása

mellett, hogy e vallási szertartás mozzanataiból kialakult mesénk későbbi közvetítés útján a görögöktől egész a kabylokig eljutott (mint e magyarázatot *Basset* is megkíséرتi), de mit csináljunk a siami és ind változatokkal? Sokat nyerne azonban valószínűségben *Basset* fölvevése, ha sikerülne kimutatni, hogy az athenaiak említett áldozati szokása valaha általánosabb divatú volt s tán már a kelet őslakói ismerték. Pedig a dolog nem lehetetlen; egy érdekes parallelát magam is szolgáltathatok *Aelianus* s *Porphyrus* fenn idézett helyeihez *Noviczky Gergely* sziberiai száműzöttnek „Rövid leírás az osztják népről“ (1715.) című művéből, melynek idevágó részletét *Munkácsi Bernát* közli a „Hunfalvy-Album“ 114. lapján. Az illető hely így hangzik: „... az osztjákok, ha medvét sikerült ölniök, lenyúzván bőrét, a bálvány hajléka előtt helyezik el, kiterjesztik azt azon módra, hogy élő állatnak tűnjék. Aztán az egybegyűltek nagy vigalmat és tánczot visznek körülötte végbe s kijelentik *énkeikben*, hogy *ők nem vétkesek megöletésében, hiszen nem ők készítették a nyílnak obsút és tollát, hanem a muszka kovácsolta a vasat, a tollnak pedig a sas a nemzője.*“

III. A macska és az egér. — A kakaska és a jérczike.

A czímbeli két mese *Arany L.* gyűjteményében (270. és 295.) található. Együttes tárgyalásukat nem csak rokon menetük, hanem egymásba való sokszoros átolvadásuk is szükségessé teszi.

Az elsőben a macska bekapja a tejes tálából nyalakodó egér farkiczáját. Sir-rí a kis egér, de a macska nem adja neki vissza. „Hozz nekem tejet a tehéntől, akkor visszaadom a farkiczádat.“ Elment az egér a tehénhez, de az nem ad neki tejet, míg a kaszástól szénát nem hoz. A kaszás a sütőhöz küldi kenyérért, ez a disznóhoz szalonnáért, a disznó a fához makkért. Elment a kis egér a fához. A mint ott nézegetett fel keservesen, hogy mi módon kellene onnan makkot húzni le, hirtelen egy szem makk leesett, a kis egérnek a fejére esett, úgy megütötte, hogy mindjárt megdöglött bele. E mesének még következő magyar variánsait ismerem: *Magyar Nyelvőr*, V. k. 520. l. (Veszprém.) s *u. o.* VII. 46. l. (Csikm.) egy verses változatát. Romlott formák: *Népköltési Gyűjtemény*. II. 278. l. (Csongrádm.). — *Dr. Kiss Aron*, Magyar gyermekjátékok gyűjteménye. 38.

l. 9 sz. (Szathmár.) Átmeneti forma: *Kálmány*, Szeged népe, III. 168. l. — Feldolgozta *Simonyi Zs.* „Az én újságom.“ III. évfolyamának 4. számában.

A másik mesében a jérezikének egy szem kökény akad meg a torkán s kéri a kakaskát, hozzon neki a kútról vizet, mert megfűlad. De a kút nem ad vizet, míg a fától zöld galyat nem hoz; ez a szép leányhoz küldi koszoruért; a szép leánynak czipő kell a vargától; ennek csiriz a molnártól; molnárnak háj a disznótól; disznónak moslék a szolgálótól. A szolgáló adott neki moslékot, moslékot vitte disznónak, disznó adott neki hájat, vitte molnárnak stb. Végül vizet vitte pityikének, de a pityike már akkorra megfűladt a kökénytől. — Magyar változatok: *Magyar Nyelvőr.* II. k. 87. l. (Ormánság.) *U. o.* V. k. 225. l. (N.-Beeskerek.) — *U. o.* VII. k. 279. l. (Veszprém m.) — *U. o.* VII. k. 523. l. Bajmok, Bács m.) — *U. o.* XX. k. 239. l. (Kis-Kun-Halas.) — Saját gyűjtésem *Körös-Ladányból.* — Egy romlott forma: *Dr. Kiss Áron* i. m. 37. l. — Végül feldolgozva „Az én újságom“ III. évf. 12. számában.

E két mese szintén el van terjedve Európa-szerte s a Keleten is ismeretes. Egyes változataihoz érdekes megjegyzéseket fűztek: *Brueyre L.* Contes populaires de la Grande-^{l'}retagne. 376. l. — *Monnier M.* Les contes populaires en Italie. 93. l. — *Cosquin* i. m. I. 282. l. — *Basset R.* Contes populaires Berbères. 197. l. (Hibásan idézi a változatok közt Grimm „Läuschen u. Flöhchen“ cz. meséjét, melynek egészen más a tárgya.)

E munkák közül csak *Cosquiné* választja el szorosan mesénket a Jakab-nótától; pedig a különbség az előbbieket és e között első tekintetre észrevehető. — Már kiinduló pontja s személyzete is más czímbeli meséinknek, ehhez járul azután különböztető jellegül e mesék cselekvényének az a mozzanata, hogy bennük a felszólított személyek közreműködésüket mindig *valamely feltételtől teszik függővé!* Ez a kapocs a Jakab-nóta egyes láncszemei között hiányzik. — Az összezavarásra okot bizonyára a nagyjából mégis rokon menetű mesék gyakori egybe olvadása szolgáltatott. *Cosquin* ugyan czímbeli meséinket nem veszi egynek a Jakab-nótával, de aztán ama kettőt nem választja el szorosan egymástól. Én a rendelkezésemre álló változatok részletes összevetése alapján mégis úgy vélem, hogy itt két külön mesével van dolgunk, melyek elemei csak utólagos contami-

natio útján jutottak együvé bizonyos változatokban. E két mesének más-más a kiinduló pontja, más eredetileg a személyzete s az előbbiekből folyólag különbözik befejezésük is.

Az elsőben két szereplő összeveszése indítja meg a cselekvényt. A magyar változatokban, továbbá *Hallivellnél* (Fire stories 33. l.) s *Meiernél* (Deutsche Volksmärchen aus Schwaben, 81. sz.) a macska vonakodik visszaadni az egér farkát; *Romero* braziliai mese-gyűjteményében szintén macska a majom farkát; *Basset*-nál (i. m. 45. sz.) vén asszony veszi el a légy farkát; *Bujeaud* (Chants et chansons pop. des prov. de l'ouest I. 27. l.) meséjében a macska a gyermek játékszerét nem akarja visszaadni; ugyanezt tagadja meg *Sébillot* breton meséiben (Revue des trad. pop. VII. 2.) a bagoly, pacsirta és Mignette; *Bladé*-nál (i. m. III. 240. l.) *Tricote* a bárányt nem adja vissza, mely vetésébe gázolt, végül egy indiai mesében (*Steel and Temple*, Wide-awake Stories. 111. sz.) a veréb vonakodik társának, a varjúnak, közösen készített ételükből részét kiadni. — Hasonló egyezést találunk a mese keretén belül a szereplő személyek sorozatában is, mely kisebb eltéréseket leszámítva a legtöbbször ugyanazon tipikus lánczolat tagjait mutatja, melyet Arany J. fenn ismertetett meséjében látunk: *tehéntől tejet — kaszástól szénát — süttőtől kenyeret — disznótól szalonnát — fától makkot*. Például szolgálhat *Bujeaud* i. h., hol e sorozatból kimarad ugyan a *süttö* s a végén a *tölgy* az *időtől szelet* kér, de különben teljes az egyezés; *Bladé* Le lait de Madame cz. meséjében (i. h.) a sorozat a következő: *tehéntől tejet — réttől szénát — kovácstól kaszát — disznótól szalonnát — fától makkot — tengertől szelet*; *Hallivellnél* (i. h.) a *disznó* helyett *mészáros* szerepel s a *fa* elmarad a sor végéről. Természetesen találhatók még romlottabb formák is, melyekben a tipikus sorozatnak tagjai már nehezebben ismerhetők fel (pl. *Romero* meséje, mely a a következő lánczolatot mutatja: *tehén tejet — vén asszony füvet — carga cipőt — disznó sertét — az ég esőt*, továbbá *Meieré*, melyben sorozatunk néhány tagja idegen elemek közé van ékelve), hisz a nép képzelme gyakran áttör a legmegszokottabb tradíciók korlátain is; de az említett egyezések, úgy hiszem, mégis egész határozottan egy külön kialakult, egységes mesecsoporra vallanak. — A mi mesénk befejezését illeti, a magyar mesék specialis vonása, hogy bennük makk esik a fáról az égerke fejére s az megdöglök (így mind a há-

rom i. változatban); szomorú véget ér különben még az egerke *Meier-nél* (vízbe fül), szintígy a varjú *Steel et Templenél* (tűzbe esik). A többi változatok vagy befejezetlenek, vagy szerencsésen végződnek, a károsult fél ugyanis visszakapja elveszett jószágát.

„A kakaska és a jérezike“ meséje társaival egyetemben egészen más nyomokon halad. A cselekvés itt rendszerint azon kezdődik, hogy vagy a jérezikének, vagy a kakasnak — legtöbbször az előbbinek — torkán akad egy szem *kökény* (így az Arany-féle mesén kívül *Ny. V. 225*; *Ny. XX. 239.*); egy *radkörte* (*Ny. II. 87.*); egy *dió* (Grimm 80. sz., *Waldau* cseh meséi, 341. l.); *dió- vagy mogyoró héj* (*Asbjörnsen*, *Norwegische Volksmärchen*, fordította Breseman, 16. sz., *Cosquin I. 281. l.*, *Carnoy*, *Littérature orale de la Picardie*, 217. l.); *borsószem* (*Haltrich* erdélyi szász mesegyűjteményében. 77. sz.) s társa azután siet vízért a kútra, hogy őt a fúladástól megmentse. Valamint e bevezetésben a *kakas és jérezke* állandó alakok (csupán Carnoynál szerepel a *kis kakas és apja*; *Ortoli* korszikai meséjének (217. l.) *Kandúrja* és *cziczája*, kik *mandulázni* (!) mennek az erdőre, nyilván később csúsztak a mesébe), úgy a szereplők lánczának a segélyadásra szólított *kút*-tal megnyíló sorozata is a legtöbb esetben a következő tipikus tagozódást mutatja: *kút-tól rizet — fától galyat — szép leánytól koszorut — vargától czipőt*. E sorozatot teljesen feltűntetik *Arany J.* variánsán kívül a *nagy-beckerekéi*, *kis-kún-halasi* s *bajmoki* változatok. Az idegenek közül *Asbjörnsen* 16. s *Cosquin XXIX.* meséje. Egyes tagok kihagyásával mutatkozik e sorozat az *ormánsági* s *kőrös-ladányi* magyar variánsokban, továbbá *Grimm* és *Haltrich* meséiben. Összehasonlítás kedvéért lássuk *Asbjörnsen* meséjének ide vonatkozó részletét:

„Forrás, adj nekem vizet, vizet adom kincsem pipiskémnek, ki halálán van az erdőben“. — „Nem adok vizet, míg lombot nem adsz.“ — Ekkor kakaska a hársfához futott: „Hársfa, adj nekem lombot, lombot adom forrásnak, forrás ad vizet, vizet adom etc“. — „Nem adok lombot, míg arany szalagot nem adsz“, felelte a hársfa. Ekkor kakaska szaladt a szüz Máriához: „Szüz Mária, adj nekem arany szalagot; arany szalagot adom hársfának stb.“ — „Nem adok arany szalagot, míg czipőt nem adsz“, felelte szüz Mária. Ekkor kakaska a vargához szaladt stb.“

A *vargától* kezdve aztán más-más csapáson haladnak a külön-

böző mesék; némelyekben a *varga* a *disznótól* kér *sertét* s ezzel kapcsolatban új láncz fejlődik ki, a magyar változatokban a *macskától csirizet* (egyszer *molnártól*), hogy e lánczszemmel azután a „Macska és egérről“ szóló mese ismeretes personaleja füződjék kisebb-nagyobb szabadsággal mesénk eddigi személy-sorozatához. Így a *n.-becskereki* változatban: *tehéntől tejet — szénavágótól szénát*; a *kis-kún-halasi-ban*: *tehéntől tejet — szénástól szénát — kaszástól kaszát*; az *ormánságiban*: *tehéntől tejet — réttől szénát — bottól kaszát — szemétdombról pénzt stb.* Ez utolsó tag: a *szemétdombon kapart pénz*, zárja le a sorozatot a *bajmoki* s *kőrös-ladányi* változatokban is. — Mesénk igen sok variansa nem jut el a befejezésig. A hol ez meg van, többnyire abból áll, hogy mire a hajszolt segély megérkezik, a jérczike v. kakaska már megfúladt. Így az összes — befejezett — magyar variansokban, továbbá *Grimm* s *Haltrich* idézett meséiben, meg *Campbellnél* (*Popular Tales of the West-Highlands*. 8. sz.); ritkább, hogy a jércze meggyógyul, mint pl. *Asbjörnsennél*; egyedül áll *Carnoy* meséje, hol a kis kakas megfúl ugyan, de egy tündér életre támasztja.

Mielőtt áttérnénk mesénk egyéb kialakulásaira, annak egy külön varians-csoportjáról kell még megemlékezniem, mely az előbbitől több pontra nézve eltérést mutat. Bevezetésében nem fúladás fenyegeti az egyik fő szereplőt, hanem társa kivágja a begyit, vagy valami erőlködéstől megreped a hasa s a másik aztán a *csizmadiához* szalad *fonalért*, hogy bevarrhassa, ez meg a *disznóhoz* küldi *sertéért* stb., folytatva „A macska és egér“ ismeretes sorozatának elemeivel. Ide tartozik a *Nyelvőr* VII. k. Veszprém megyéből közölt varians, *Meier* 80. meséje s *Cosquin* egyik változata. (I. 282. l.) A befejezés itt is lehet szomorú pl. a sváb formában, hol mind a két fő szereplő elpusztúl, vagy kedvező, pl. a magyar mesében, hol sikerül a jércze bögyét bevarrni.

Láttuk az eddigiek folyamán, hogy czímbeli két mesénk elemei mily gyakran keverednek egymással; hátra van még, hogy egy pillantást vessünk e mesék egyéb hybrid alakúlataira is. Ilyen első sorban a *Jakab-nóta*-, *Macska és egér*-csoport, melyre példát *Hallivell* „Nursery Rhymes“-jének i. h. és *Asbjörnsen* „Tales from the Fjeld“ cz. műve 238. lapján találunk. Ide tartozik *Kálmány* fenn említett meséje is, mely kisebb eltéréseket leszámítva, lánczának egész tago-

zatában sajtószerű egyezést mutat *Campbell* említett „Morachaig and Miorachaig“ című meséjével*):

Kálmány.

Balta vágja fát,
Köszörükö köszörüli baltát,

Campbell.

Bot verje Morachaigot,
Balta vágja botot,
Köszörükö élesítse baltát.

(Ez elemek egy orosz Jakab-nótában is előfordulnak. V. ö. *Gubernatis*, Zool. Mith. I. 405 l.)

Víz hajtsa követ,
Bika igya vizet,
Puskás löjje bikát,

Víz nedvesítse köszörükövet,
Dámszarvas menjen át a vizen,
Kutya kergesse dámszarvast,
Vaj Kenje meg Kutya lábát.

(Jakab-nóta dereka.)

Egér rágja puskás fenekét,
Macska fogja egeret,

Egér rágja vaját,
Macska kergesse egeret,

(Jakab-nóta szokásos bővítése, l. f.)

Tehén adjon tejet,
Kaszás adjon szénát,
Kaszaköves kaszakövet,

Tehén adjon tejet,
Gazdasszony jó szót,
Pékné süteményt,

(A macska és egér“ sorozatából.)

Hozz nekem vizet;

Kút adj vizet;

(A kakaska és jérczike“ lánczának első tagja.)

Még tovább menő összkeveredést mutat *Carnoy* „Kiou-cou et Kiou-coelet“ cz. meséje, mely valóságos mustra-kártyáját nyújtja a különféle lánczolatatos mesék összehányt elemeinek. Ime ez érdekes mesék láncza:

Kút adjon vizet, (Kakas és jércze.)

Ökör ne igyék a vizből, (Jakab-nóta.)

Bét adjon füvet, (Macska és egér.)

*) Egy hasonló összetételű magyar változat „A csepenyös nyulacska“ címmel *Az én újságom* II. évf. 20. számában található.

Nap adjon melegeit,
Felhő ne főlje el a napot,
Szél kergesse a felhőt,
Hegy ereszsze át a szelet,
Patkány ne fírja a hegyet, } (A Pantschatantra i. meséje.)
Macska ne kergesse a Patkányt, (Jakab nóta)
Tehén adjon tejet, (Macska és egér)
Mészáros ne bántsa a tehenet, } (Jakab-nóta.)
Isten gyógyítsa meg a mészároost. }

Legszélső elfajulását meséinknek végül ép úgy, mint a Jakab-nótánál, a kiolvasó mondókákban találjuk (*Népk. gy.* II. 278. *Dr. Kiss Á.* 37. és 39. l.), melyekben a szereplők lánczolata, az eredeti mesék keretéből kiszakítva, már teljesen anorganikus conglomeratumnak tűnik fel.

Az eredet kérdése e meséknél nem volt felvetve, de ha tekintetbe vesszük a *Steel-* és *Temple-*nél közölt változatot, mely a hinduknál nagy népszerűségnek örvend, alkalmasint a legtöbb mese közös ősz hazájában, Indiában, kell keresni meséink bölcsőjét is. Nem lehetetlen, hogy eredetileg éppen ellenképül szolgáltak a fenn „Jakab“ czímen tárgyalt mese-családnak. Míg ugyanis abban a szereplők láncza úgy fejlődik, hogy az előző tagra a reá következő mindig félelmes, addig meséinkben éppen kívánja azt. Ez azonban egyelőre menjen pusztá föltevés számba. E sorok elérték céljüket, ha sikerült a czimbeli mesék nagy számú magyar variánsainak helyzetére a rokonság keretében némi világot vetni. Óhajtandó volna, hogy e szép magyar változatokat a külföld is minél előbb megismerje; mert eddig odakünn nem vett róluk tudomást senki ¹⁾

IV. A kis kakas kitérta a sövényt.

E czímen a Kisf. társ. népköltési gyűjteményében (I. 438 l.) találjuk a következő bihari mesét: Egyszer elment egy kis kakas a sövény alá kapargálni. Addig-addig kapargatott, míg a sövény ki nem dőlt. Rászáll egy szarka a kidőlt sövényre s azt kérdezi tőle:

¹⁾ E dolgozat befejezése után jelent meg a „Brassó“ április 26-ki számában „Az egerecske“ czímen „A macska és egér“ meséjének egy tatrangi változata, mely Arany L. variánsával egyezik. Új benne csupán a végéhez csatolt erkölcsi tanulság: „A szegény embőrr mai napság még ha egészen ártatlan se kerüljön az urak ajtajára.“

Ugyan sөvény, mi lelt téged? még tegnap milyen szépen állottál tt. — Jaj szarka koma, feleli a sөvény, kijött a kis kakas alattam kapargálni; én kidöltem bánatomban. Erre

a szarka kitepi szép farkát, ezt látva
 a diófa lenyesi szép galyát, „
 az őz megöli két szép fiát, „
 a kút vérré változtatja tiszta vizét „
 a szolgáló széjjel veri fején a dézsát, „
 az asszony falra keni a kovásztát „
 az ura leberetválja szép szakállát „

a legény fia le akarja vágni négy ökrük lábát, de egy arra menő katona megkardlapozza a fiut s a négy ökröt vásárra hajtva eladja. Árából aztán, minthogy akkor házasodik, nagy lakodalmat csap. (Kivonat.)

Ugyane mese megvan némi jelentéktelen eltérésekkel a részletekben s más befejezéssel (mely egyébiránt — mint látni fogjuk — ép oly utólagos toldás, mint a bihari mese befejező része) *Kálmány* „Szeged népé“-nek III. kötetében „Az átkozott pipöretyúk“ czímen. Egy harmadik variánsra *Krizsa* „Vadrózsái“-ban akadánk. („A huszár és szolgáló“, 481 l.) Ez bekezdésében is teljesen elüt a két említett változattól s láncza is részben különbözik azokétól; de cselekvésének egész menete révén ide kell sorolnunk. A cselekvény e mesében abból indul ki, hogy a szolgáló és huszár összevesznek a fölött vajjon *rák-e* a *rák*, vagy *mász*? Végre „a szolgáló megharagszik s a mennyi edény nálla vót, mind a földhöz veri, hogy mind diribdarabra török s azt mongya nagy méröggel: Az isten ingöm így posztíttson el, ha nem *mász*. A katona leugrik a lováró', kirántsa a kargyát, elvágja a lova uyakát s azt mongya rea: Az isten öngeggye meg, hogy a hóhér éppen így vágja el a nyakamot, ha nem *rák*.“ Erre aztán

a papné a kemenczébe löki száz forintos új bundáját, majd
 a pap összevagdálja palástját, „
 a mester agyonüti bornyát, „
 a kurátor földhöz vágja az eklézsia ládáját, „
 az egyházi darabokra hasogatja a ládából kihullt
 abroszokat, „
 az eklézsia felgyújtja a papi házat.

Mesénk elejéhez hasonló bevezető részletet találunk a *Népk. gy.* III. k. 6. sz. meséjében is, hol a férj és feleség azon kapnak össze, vajjon a látott boglya *széna-e* v. *szalma* s a menyecske végül felkapva az eczetes korsót, úgy a tinók közé teremti, hogy mind miszlikbe megy (darabokra törik). E ponttól kezdve azonban a mese menete egészen más irányt vesz. Valószínűnek tartom, hogy a „Vadrózsák” meséje bevezetését ettől a mesétől, illetőleg valami variánsától kapta utólag kölcsönbe. Nem eredeti különben „A huszár és szolgáló” két említett társának bevezetése sem a sövény alatt kapargáló pipőre-tyúkkal, mint erről meggyőződhetünk, ha meséinket számos külföldi változataikkal szembe állítjuk.¹⁾ Ezeknél a mese cselekvényének kiinduló pontja (melyet néha még külön bevezetés előz meg) *mindig* egy kis családi tragoedia, melynek szereplői rendszeren a *patkány* v. *egér* s ennek felesége — néha gyermekük. Egyes variánsokban *t . . ű s bolha* — *macska* és *egér* (!) — *patkány* és *bogár*, illetőleg *hangya* (!), mindezek, mint házastársak, azután *veréb* meg a *felesége* v. egy *vén ember* és *asszony*, fogadott gyermekükkel, az *egérkével* vagy *Babszemmel*, az expositio személyei.

Ezeknek egyike rendszeren egy fazék forró vízbe esik, mire a másik el kezd társának veszte fölött keseregni. (Illetőleg a szülék gyermeküké fölött.) Siralma okáról értesülvén, gyászában az élő természet legkülönbözőbb egyedeinek, sőt a holt tárgyaknak egész sorozata vesz részt, mindenik a maga módja szerint s a komikus hatást épen e gyász túlzása — a legtöbb esetben egész hóbertig vitele — idézi elő. Lássuk példaképen *Hahn* 56. számú smyrnai meséjének kivonatát: („Griechische und albanesische Märchen.“) Egy öreg házaspárnak nincs gyermeke. Egy nap az asszony egy kosár babot hozva a mezőről, így szól: „Ó, bár e babszemek mind gyermekek volnának;” mire a babszemek mind apró gyermekekké váltak. Ekkor azonban az asszony sokallja az áldást s csak egyet tart meg közülük, óhajtva, hogy a többi ismet babbá változzék vissza. A kicsi Babszem nevet nyer s egy alkalommal beleesik a fortyogó űstbe. A két öreg kétségbe van esve; bánatuk okáról értesülvén a

¹⁾ Összeállította e változatokat *Cosquin*: „Contes pop. de Lorraine” cz. műve I. 204 és II. 305 lapjain. Az itt említettekhez csatolandó még: *Pineau L.* Les contes pop. de Poitou. 295 l. és *Bladé* i. m. III. 235 l.

a galamb, kitepi tollát, majd az almafa lerázza gyümölcsterhét, ezután a forrás le hagyja folyni vizét, a szolgáló eltöri korsóját, a királyné kitöri karját s végül a király földhöz vágja koronáját — mindezt, mert a kis babszem meghalt.

Magyar meséinkben a fő szereplők egyikének szomorú veszte s ezzel kapcsolatban a gyász motívuma teljesen hiányzik, de az összes nagy számú külföldi variánsok e pontbeli egyezését tekintetbe véve, nincs okunk kételkedni, hogy eredetileg bennük is meg volt: erre utal különben a *Kálmány*-féle mese s a *Népk. gy.*-beli társának az a halvány reminiscentiája, hogy a sövény, mely alatt a tyúk kapargatott, *bánatjában* dől ki. E motívum elmaradása a magyarban egyébiránt egész természetes fejlődés; a magyar nép képzelmét az egész mesében leginkább a gyászolók hóbortos cselekvésmódja ragadta meg, satírára való hajlama ebben bőséges zsákmányra lelt s az oktalanság komikumát igyekezett azzal növelni, hogy a lehető legnagyobb aránytalanságot hozta létre a szereplők hallatlan furcsaságai s az ezeket előidéző motívum között: a magyar mesében az egész veszedelem a tyúk kapargálásából s a szolgáló és huszár nevetséges vitájából indul ki.

A mi magyar variánsaink szereplőinek *lánczolatát* illeti, a *Népk. gy.* és a *Kálmány*-féle változat láncza nem ugyan egészében, de két nagyobb töredékben feltalálható a külföldi mesékben is; így a láncz első fele pl. a fent idézett görög mesében, továbbá *Steel és Temple*-nél (157 l.), másik fele meg — a szolgától kezdve — *Pineaud* említett variánsában, hol

két gyermek eltöri a korsót,
anyjuk szélnek ereszti a lisztet, melylyel kenyeret akart sütni,
ura levágja az ökrök lábát.

A „Vadrózsák“-beli mese lánczának csak egyes tagjait találjuk egyéb mesékben is. Így láttuk már az eddigiekben az edényt összeható szolgáló s a borját agyonütő meszter *aequivalenteit*; a papnának, ki száz forintos új bundáját a kemenczébe veti, egy breton mese parasztja felel meg (*Sébillot*, Littérature orale de la Haute-Bretagne. 232 l.), ki a patkányne haláláról értesülve, lapátját dobja a tűzbe.

Legyen szabad gyűjtőinket mesénknek egy többször előforduló változatára figyelmeztetnem, melyben holt tárgyak a meseláncz egyes

tagjai. Így pl. a *Sébillot* „Contes pop. de la Haute-Bretagne“ című műve 323 lapján található mesében, hol az *asztal énekel, a pad tánczol, a szekrény ugrál, az ajtó kiesik a sarkából, az eke szánt, a leány eltöri korsóját* stb.

Végül néhány szót mesénk befejezéséről. Ezt oly alakban, minőt fennebb két magyar változat tüntetett fel, hogy t. i. a képtelenségek sorát egy okos ember fellépése megszünteti, külföldi variánsokban nem találjuk. Leggyakoribb eset ezekben, hogy a láncz egyik tagjával megszakad s ezzel a mesének vége; de találunk e mellett voltaképi befejezéssel ellátott variánsokat is. Így *Cosquin* „La petite souris“ cz. meséjében (i. h. II. 304 l.) és *Grimmnél* (30 sz.) az összes szereplők a bűjában megáradt vízbe fulnak, míg *Bladé* említett variánsában kisül, hogy az üstbe pottyant patkány nem dőglött meg s erre a szereplők fordított sorrendben visszavonják bánatuk korábbi nyilvánítását, a patkány házaspár meg jó étvágygyal költi el levesét.

Tehát itt is találkozunk szomorú s víg befejezéssel egyaránt, épp úgy mint a fennebb tárgyalt mesékben.

BINDER JENŐ.